

WYCHOWANIE DO PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA PRZYKŁADZIE DZIAŁAŃ FUNDACJI SZCZĘŚLIWE DZIECIŃSTWO

MARTA SZARO

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Wstęp

Uczęszczanie młodzieży do szkoły, z jej punktu widzenia, można sprowadzić do dwóch ogólnych celów. Pierwszym jest wyposażenie młodzieży w odpowiednią wiedzę, która będzie niezbędna w dorosłym życiu, ale i przydatna do rozpoczęcia kolejnego etapu edukacji. Celem drugim jest kształtowanie umiejętności społecznych oraz funkcjonowanie w grupie rówieśniczej, zawiązywanie przyjaźni. Te dwa cele służą najefektywniejszemu wprowadzeniu młodzieży w dorosłość. Jest to duże uproszczenie, ale wprost odnosi się do zadań szkoły wyznaczonych przez prawo, takich jak: rozwijanie postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych oraz przygotowanie uczniów do wyboru kierunku kształcenia i zawodu. W zagadnieniach związanych ze szkolnictwem, edukacja do przedsiębiorczości, rozumiana jako kształtowanie samodzielności oraz aktywizowanie uczniów, staje się nową jakością wychowania (Krzyżak, 2007). Kompetencja przedsiębiorczości jest opisana w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 2006 r., jako jedna z ośmiu kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, które są „szczególnie niezbędne do samorealizacji i rozwoju osobistego, integracji społecznej, bycia aktywnym obywate-

lem” (za: Wiśniewska, 2016). Wyniki badań wskazują, że kształtowanie postaw przedsiębiorczości w szkole nie spełnia oczekiwań uczniów i nauczycieli. Izabella Świłło (2012) zaznacza, że ze względu na warunki współczesnego rynku pracy wprowadzenie aktywizujących, efektywnych metod edukacji w tym zakresie staje się niezwykle istotne. Inni (Pluta, Safin, 2015) zaznaczają, że głównym zadaniem dydaktyki powinno być osvajanie z przedsiębiorczością. Badania pokazują także, że istnieje znaczna różnica pomiędzy poziomem cech przedsiębiorczych u młodzieży na terenach wiejskich a na terenach miejskich i należy wyrównać dostęp do programów edukacyjnych w tym zakresie (Zielińska, 2006). Wydaje się więc, że pod wpływem zmieniającego się dynamicznie rynku pracy, ważnym elementem pracy szkoły (oprócz realizacji podstawy programowej) powinno stać się kreowanie postawy przedsiębiorczej, co traktując nieco szerzej, możemy nazwać „wychowaniem do przedsiębiorczości”. Taki cel stawia sobie w swojej działalności lubelska Fundacja Szczęśliwe Dzieciństwo.

Wychowanie do przedsiębiorczości – dlaczego jest ważne?

„Wychowanie”, mimo że jest terminem uważanym w pedagogice jako centralny,

ma niezliczoną liczbę definicji (Salamucha, 2004). W znaczeniu wąskim to świadome oddziaływanie wychowawcy na wychowanka, zmierzające do osiągnięcia określonych celów, podrzędne w stosunku do edukacji (Okoń, 2009). W zakresie szerokim to wszechstronne przygotowanie jednostki do zadań stawianych jej przez życie, to proces optymalnego rozwoju, prowadzący do określonych zmian, nadrzędny w stosunku do edukacji (Łobocki, 2008). Roman Schulz (2001) wychowaniem nazywa planowaną aktywność, nastawioną na osiąganie trwałych i pożądaných zmian w osobowości ludzi. Wraz z postępem cywilizacyjnym i społecznym, przed wychowaniem pojawiają się coraz to nowe zadania (Siwek, 2009). Ujmowane są one, jako rozwój niezbędnych umiejętności, takich jak: planowanie, organizacja przedsięwzięć, twórcze rozwiązywanie problemów, komunikacja, współpraca grupowa. Wyzwaniem wychowania staje się też kreowanie zdolności do brania odpowiedzialności za swoje sukcesy lub niepowodzenia w zdarzeniach życiowych. Podjęcie tych zadań w edukacji to kształtowanie postawy przedsiębiorczej (Krzyżak, 2007).

Przedsiębiorczość jest pojęciem, którego definicji możemy doszukiwać się zarówno w psychologii, socjologii, jak i w zarządzaniu oraz ekonomii. Definicje te oscylują wokół działalności jednostek aktywnych, które podejmują określone zadania w społeczeństwie (Klonowska-Matynia, Palinkiewicz, 2013). W ekonomii określana jest, jako swowista forma pracy lub jako czynnik produkcji, jednak w działaniach wychowawczych bliższe rozważaniom będzie psychologiczne rozumienie terminu. Ogólnie można powiedzieć, że jest to sztuka radzenia sobie w przeróżnych sytuacjach życiowych, której można się nauczyć i którą można trenować (Lichniak, 2009). O przedsiębiorczości można mówić jako o postawie, zachowaniu i procesie. Jeżeli odnosimy się do postawy, myślimy o znaczeniu cech charakteryzujących przedsiębiorcę oraz jego gotować do

podejmowania działań. Jako zachowanie, jest to zdolność do wykorzystania nadarżających się okazji, a także specyficzny rodzaj aktywności, niedostrzegany i niepodejmowany przez innych ludzi. Tworzenie i kreowanie nowych przedsięwzięć to ujęcie przedsiębiorczości jako procesu (Piecuch, 2010). W działalności wychowawczej, wychowawcom powinno zależeć na wytworzeniu u młodzieży cech charakterystycznych dla przedsiębiorców, takich jak: aktywność, wytrwałość, zapał do pracy, gotowość do podejmowania inicjatywy, pomysłowość, zdolność do pracy w grupie, asertywność, wiara we własne siły, poczucie własnej skuteczności, samodyscyplina. Cechy te nie tylko mają znaczenie na rynku pracy, lecz także pozwalają na uczestniczenie w życiu społecznym swojego otoczenia (Borowiec, Rachwał, 2011).

Dla każdego młodego człowieka jest oczywiste, że w przyszłości będzie funkcjonował w jakiejś grupie: grupie swojej rodziny, grupie sąsiadów, grupie pracowników itp. Podejmując jakąś pracę, będzie miał kontakt z innymi ludźmi, a co za tym idzie, powinien posiadać umiejętności dogadywania się, współpracy, podporządkowania się lub nadzorowania pracy innych. Niezależnie od wykonywanego zawodu, nie wystarczy jedynie zdobycie odpowiednich uprawnień, ważne jest także to, jakim jest się człowiekiem. Czy kimś biernym, którego nie interesuje los drugiego człowieka i nie potrafi się z nim dogadać, czy jednak kimś aktywnym, inicjatorem różnych aktywności i działań społecznych. Grupy zawiązane w szkole mogą się jawić młodzieży jako pewnego rodzaju „sale treningowe”, gdzie można trenować swoje umiejętności społeczne, co w konsekwencji zostanie przełożone na bycie przedsiębiorczym. Wiek dorastania to okres, w którym młodzież stosunkowo łatwo angażuje się w rzeczy ważne, istotne, mające znaczenie dla społeczeństwa, w którym żyje – takie jak np. realizacja inicjatyw edukacyjnych na terenie swojej szkoły.

Młodzi ludzie lubią mieć poczucie robienia czegoś dobrego dla innych, czegoś, co przyczyni się do polepszenia świata wokół nich. Wartościowe jest prezentowanie przez nauczyciela wachlarza możliwości, z których uczeń może skorzystać. Zadania proponowane młodzieży powinny mieć przede wszystkim określone znaczenie. W czasie ich realizacji młodzież kształtuje w sobie umiejętność współpracy i tym samym ćwiczy swoje umiejętności komunikacyjne. Konkretne zadania kreują odpowiedzialność młodzieży, są ciekawe (praktyczne), przez co nauka przebiega szybciej i sprawniej. Skuteczna realizacja zadania, wdzięczność innych osób, pochwały, skutkują tym, że uczniowie mogą osiągnąć osobisty sukces, co rozbudza motywację do dalszego działania, sprzyja pokonywaniu barier i tremy. Umożliwia też wzajemne poznanie się uczniów w innych sytuacjach niż w ramach życia szkolnego.

Czas, który uczniowie spędzają w szkole, to okres najbardziej intensywnego rozwoju i kształtowania cech oraz nawyków na resztę lat. Czas, który może ukształtować odpowiednią postawę przedsiębiorczości na kolejne lata życia. Jedną ze zmiennych psychologicznych, będących elementem zespołu cech osoby przedsiębiorczej, która może stać się podstawą do tworzenia programów oddziaływań, jest poczucie własnej skuteczności. Zmienna ta uzasadnia wprowadzanie w szkołach rozwiązań stwarzających uczniom możliwość rozwoju w sferze pozalekcyjnej.

Kilka słów o poczuciu własnej skuteczności

Autorem pojęcia „poczucie własnej skuteczności” oraz teorii społecznego uczenia się jest Albert Bandura (1982). Piotr Oleś (2003) wskazuje, że poczucie własnej skuteczności jest jednym z poznawczych konstruktów tworzących strukturę osobowości jednostki oraz mającym wpływ na jej zachowanie. Poczucie własnej skuteczności

to pewnego rodzaju faktyczne przekonanie jednostki o „poradzeniu sobie” w różnych sytuacjach życiowych, to towarzysząca jednostce myśl „potrafię to zrobić”. Bandura (1982, 2013) zaznaczał, że zachowanie osoby w większym stopniu zależy od jej przeświadczenia co do posiadanych kompetencji w danej dziedzinie, niż od ich faktycznego poziomu. Podstawą do budowania mocnego przekonania o własnej skuteczności jest doświadczenie sukcesu w działaniu. Wpływa to na aspiracje człowieka, jego chęć działania, a także na spostrzegane przeszkody czy też możliwości (Łaguna, 2010). Jeżeli przekonanie o własnej skuteczności jest wysokie, wzrasta wytrwałość w pokonywaniu przeciwności losu, natomiast efektywność działania oraz szanse na opanowanie nowych sprawności stają się większe. Takie osoby postrzegają trudne zadania jako wyzwania, stawiają sobie wysokie, ambitne cele, a ewentualną porażkę oceniają jako cenną lekcję i przypisują ją niewystarczającemu wysiłkowi lub brakowi kompetencji, który można uzupełnić oraz rozwinąć. Im przeświadczenie o „poradzeniu sobie” jest wyższe, tym większa mobilizacja jednostki do zadania. Ma to także związek z samo-skutecznością. Jeżeli jednostka odnosi sukcesy – jej samoskuteczność wzrasta, osoba taka chętniej podejmuje się wykonywania różnych zadań. W przeciwnej sytuacji, wiara we własne siły spada, gdy osoba doznaje kolejnych porażek (Niewiadomska, 2013). Istnieje kilka źródeł informacji, na których możemy budować przekonanie o własnej skuteczności. Są to m.in. osiągnięcia w konkretnym działaniu, modelowanie, komunikaty ze strony otaczających nas osób oraz odczuwane przez ciało stany fizjologiczne (Niewiadomska i in., 2014). Konkretne osiągnięcia wiążą się nieodwracalnie ze zbieraniem przez jednostkę doświadczeń podczas realnego działania. Człowiek mobilizuje siebie, swoje talenty i sprawdza je w specyficznych sytuacjach. Jeżeli działanie zakończy się sukcesem, staje się to moty-

wacją do podejmowania zadań w przyszłości i stawiania sobie nieco ambitniejszych celów. Porażka niestety „podcina” skrzydła i może doprowadzić do unikania podobnych zadań w kolejnych latach. Modelowanie, czyli obserwacje innych ludzi, wiąże się z porównywaniem ich ze sobą. Mechanizm ten jest silniejszy, jeżeli jesteśmy podobni, mocno identyfikujemy się z postacią którą będziemy naśladować. Osoba powtarza zachowania za modelem, czerpie inspirację z pozytywnych przykładów, np. prezentowanych w filmach, wywiadach (Łaguna, 2010). Nie bez znaczenia są także komentarze, które wychodzą z ust innych ludzi. Jest to źródło informacji dotyczące tego, czy osoba jest w stanie sobie poradzić w określonych sytuacjach. Komentarze pozytywne budują wiarę, że „zwycięstwo w działaniu jest w zasięgu ręki”. Negatywne wypowiedzi działają niszcząco. Dużo prościej podejmuje się wyzwania, jeżeli nasi bliscy wierzą w nas. Istotne jest, by komentarze i wiara były zgodne z realnym stanem działania. Znaczenie ma w tym przypadku konstruktywna informacja zwrotna, która dostarcza podmiotowi dużo wiedzy: co się udało, a co warto poprawić. Źródło kolejnej informacji mieści się w „ciele” i bywa najtrudniejsze do rozpoznania, gdyż dotyczy stanów emocjonalnych oraz fizjologicznych organizmu, takich jak np. szybkie bicie serca. Zachowania takie mogą działać destrukcyjnie, obniżać kontrolę, a przez to obniżać skuteczność. Bandura (2013) zaznacza, że wysoki poziom skuteczności chroni przed zwątpieniem w możliwość realizacji postawionych celów, a także przed doświadczaniem negatywnego samopoczucia. W wymiarze edukacyjnym jest to powiązane z wewnętrzną motywacją, a także z zaangażowaniem w aktywności szkolne. Sprzyja to również nawiązywaniu kontaktów społecznych i obniża poziom doświadczanego stresu (De Clercq i in., 2013). Katarzyna Kozicka (2004) zaznacza, że to od otoczenia społecznego w głównej mierze zależy, jaka będzie

rzeczywistość, w której funkcjonuje młody człowiek. Jeżeli szkoła stanie się inspirującym środowiskiem nauczycieli, rówieśników, którzy budują wiarę uczniów w ich możliwości, pozwoli to na wykorzystanie w pełni posiadanych predyspozycji i właściwy emocjonalno-poznawczy rozwój. Badacze zaznaczają, że brakuje polskich programów profilaktycznych, opartych na mocnych podstawach teoretycznych (Ostaszewski, 2010), tych opartych na strategii profilaktyki alternatywnej (Okulicz-Kozaryn, Ostaszewski, 2004), a także takich, które bazują na elementach pozytywnych, budujących ścieżki rozwojowe młodzieży (Slone, Shoshani, 2013). Można więc zaryzykować stwierdzenie, że zadaniem szkoły powinno być wyposażanie uczniów w poczucie własnej skuteczności, żeby budzić w nich aspiracje i motywować do podejmowania wyzwań, które będzie stawiało przed nimi dalsze życie.

Propozycja Fundacji Szczęśliwe Dzieciństwo

Propozycje programu oddziaływań kształtujących przedsiębiorczość, a tym samym poczucie własnej skuteczności, wykreowała Fundacja Szczęśliwe Dzieciństwo, która od 1990 r. działa na terenie Lublina i województwa lubelskiego. Misją organizacji jest dobre wychowanie młodego człowieka, które jest rozumiane jako wychowanie człowieka o ustabilizowanym poczuciu własnej wartości, dobrego obywatela i patrioty, a także osoby sprawnej w działaniu społecznym i gospodarczym. Fundacja ta w 2017 r. realizowała projekt szkoleniowy „Szkoła Przedsiębiorczości”, którego jednym z celów było kształtowanie poczucia własnej skuteczności u młodzieży. Program był realizowanych w 14 szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z terenu województwa lubelskiego, z których wyłoniono 72 klasy, do których uczęszczało około 1800 uczniów. Głównym założeniem programu było przekształcenie klas szkol-

nych w tzw. firmy młodzieżowe i realizowanie inicjatyw edukacyjnych, czyli wydarzeń społecznych, w których młodzież mogła się sprawdzić w konkretnym działaniu na terenie swojej szkoły, a tym samym kreować swoje poczucie własnej skuteczności. Na czele każdej klasy, przekształconej w trakcie trwania projektu w firmę młodzieżową, stanął prezes i wiceprezes wybrany spośród uczniów. Jego zadaniem było dopilnowanie poprawności funkcjonowania całej firmy. Reszta uczniów z klasy została przydzielona do tzw. działów, których zadaniem była realizacja określonych zadań, inicjatyw społecznych. Każda z nowo powstałych firm wybrała swoją nazwę oraz podpisała akt notarialny i utworzyła regulamin organizacyjny. W dalszym etapie każda z firm utworzyła swoje konto na specjalnie przygotowanej platformie programu, dzięki czemu mogła sprawnie zarządzać swoimi zadaniami. Firmy młodzieżowe brały udział w tzw. Giełdzie Zadań. Giełda Zadań to pewnego rodzaju konkurs, w którym kolejne klasy (firmy młodzieżowe) zdobywały punkty za realizację inicjatyw edukacyjnych. Inicjatywy edukacyjne były odpowiednio zaplanowanymi działaniami, zgłoszonymi do realizacji przez młodzież. Wspólna praca rozdzielona była pomiędzy poszczególnych uczniów, którzy byli przyporządkowani do różnych działów, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami (co zwiększało ich motywację do działania). Przykładową inicjatywą, którą wymyśliła klasa, były „Ekonomiczne Podchody”. Kompetencją zarządu klasy (tj. prezesa i wiceprezesa) było odpowiednie zaplanowanie pracy nad tym zadaniem, tak by jego wykonanie było jak najbardziej efektywne. I tak np. osoby, które „pracowały” w Dziale Produkcji, wymyślały zadania, sporządzały trasę podchodów, w czasie, gdy Dział Marketingu odpowiadał za promocję, przygotowywał plakaty i ulotki. Inicjatywy były realizowane w rzeczywistości, a dalej podlegały ocenie przez specjalne konsorcjum (w którego skład wchodził m.in.

nauczyciele-wychowawcy oraz dyrekcja szkoły). Możliwością daną młodzieży było „produkowanie” wydarzeń wpisujących się w treść nauczania poszczególnych przedmiotów (np. film tematyczny, quiz matematyczny, pokaz historyczny), dzięki czemu uzasadnione było ich realizowanie na terenie szkoły. Jednocześnie uczniowie mogli rozwijać swoje zainteresowania i talenty, niejednokrotnie „praktycznie” realizując profile swoich klas. Najważniejszym wymiarem tych działań było to, że uczniowie w ramach Giełdy Zadań wytwarzali konkretne inicjatywy edukacyjne. W praktyce widzieli więc efekty myślenia przedsiębiorczego, namacalnie doświadczali sukcesów, doskonalili swoje umiejętności, przez co realnie mogli kształtować poczucie swojej własnej skuteczności. Realizacja inicjatyw pozwoliła też nauczycielom na dostrzeżenie przez nauczycieli innych cech swoich uczniów, którzy nie zawsze mogli pochwalić się bardzo dobrymi ocenami, a okazało się, że są np. bardzo dobrymi organizatorami, liderami i dobrze współpracują w grupie. Dzięki specjalnemu modułowi internetowego portfolio (dostępnego na platformie realizacji programu) każdy uczeń gromadził na swoim indywidualnym koncie umiejętności. Po zrealizowaniu konkretnej inicjatywy i jej ocenie uczeń odnotowywał swoje sukcesy, zdobyte umiejętności, a tym samym gromadził podstawy do tego, by zwiększać poczucie własnej skuteczności.

Efekty programu

W celu określenia skuteczności programu uczestników dwukrotnie poproszono o wypełnienie ankiety ewaluacyjnej: przed rozpoczęciem realizacji programu oraz po trzech miesiącach funkcjonowania w firmie młodzieżowej. Uczestnicy programu wzięli udział w badaniu fokusowym, a także zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie: „Czy uważasz się za osobę przedsiębiorczą?” oraz o wypełnienie kwestionariusza GSES

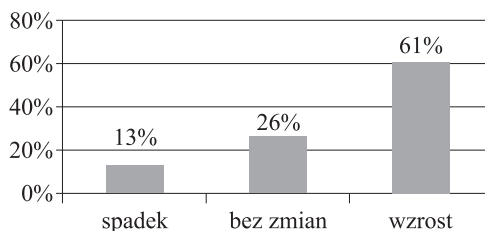
Generalized Self-Efficacy Scale Schwarzer'a i Jerusalem'a – Skala Uogólniona własnej skuteczności, która mierzy ogólne przekonanie jednostki co do skuteczności radzenia sobie z sytuacjami trudnymi oraz przeszkodami w realizacji celów, a także pozwala przewidywać intencje i działania w różnych obszarach aktywności. Skala ta opiera się na podstawach teoretycznych koncepcji Bandury. Składa się z 10 twierdzeń, które wchodzi w skład jednego czynnika. Suma wszystkich odpowiedzi daje wynik ogólny (maksymalnie 40 punktów). Skala odznacza się wysoką rzetelnością, współczynnik alfa Cronbacha wyniósł 0,85 (Juczyński, 2009). Ankiety wypełniło 1800 uczniów.

Tabela 1. Zestawienie wyników średnich uzyskanych badaniem GSES

Średnie uogólnione poczucia własnej skuteczności	N	M
Pomiar początkowy	1800	26,01
Pomiar końcowy	1800	32,09

Tabela 2. Wyniki badanych w GSES w pomiarze początkowym, jak i końcowym z podziałem na uzyskane wyniki niskie, średnie i wysokie

Uzyskane wyniki	Niskie		Średnie		Wysokie	
	N	%	N	%	N	%
Pomiar początkowy	532	30	767	43	501	27
Pomiar końcowy	178	10	904	50	718	40

Wykres 1. Pytanie: Czy uważasz się za osobę przedsiębiorczą?

Średnie uogólnione poczucia własnej skuteczności uczestników projektów zde-

cydowanie się różnią. Średnia wyników w pomiarze końcowym ($M = 32,09$) jest wyższa niż średnia wyników w pomiarze początkowym ($M = 26,01$). Wyniki pokazują, że doszło do znacznej zmiany w postrzeganiu poczucia własnej skuteczności. O 20% mniej osób uzyskało wyniki niskie, 7% osób więcej – wyniki średnie oraz 13% osób więcej – wyniki wysokie, co wskazuje na skuteczność oddziaływań programu. 61% respondentów w drugim pomiarze wykazało wzrost w ocenie siebie jako osoby przedsiębiorczej. Uzyskane w przeprowadzonych badaniach fokusowych wyniki wskazują na wysoką ocenę metody firmy młodzieżowej wykorzystywanej w projekcie. Młodzież przyznała, że zaproponowana metoda firmy młodzieżowej pozwoliła na lepszą organizację pracy, naukę planowania i podziału zadań oraz podsumowywania podejmowanych inicjatyw. Wskazywane były również takie umiejętności, jak: zarządzanie grupą i zadaniem, wypracowywanie wspólnych celów, współpraca w grupie, organizacja pracy w zespole, odpowiedzialność za zadania i podział obowiązków, terminowa i systematyczna praca. Metoda firmy młodzieżowej umożliwiła również na naukę prawidłowej struktury grupy oraz lepsze poznanie się uczniów i poprawę relacji panujących w klasach. Badanie fokusowe zostało również przeprowadzone wśród nauczycieli. Nauczyciele podkreślali zyski płynące z umiejętności wspólnego działania, wskazywali także na możliwość odnalezienia się uczniów w roli liderów i współpracowników, którzy musieli podzielić się rolami i zadaniami. Pytani podkreślali zjawisko samodoskonalenia się uczniów, którzy każdą kolejną inicjatywę edukacyjną realizowali coraz lepiej.

Podsumowanie

Celem prezentowanego artykułu było wskazanie uwagi na zagadnienie, jakim jest „wychowanie do przedsiębiorczości”, zaprezen-

towanie podstaw teoretycznych tego terminu oraz wskazanie praktycznego pomysłu na jego realizację, na przykładzie działań Fundacji Szczęśliwe Dzieciństwo. Wyniki badań wskazują, że dany program zwiększa poziom poczucia własnej skuteczności wśród młodzieży oraz ocenę samego siebie jako osoby przedsiębiorczej. Program spotkał się też z pozytywną reakcją stosujących go nauczycieli. Przykład Fundacji Szczęśliwe Dzieciństwo pokazuje, że możliwe jest w warunkach szkolnych realizowanie skutecznego wychowania do przedsiębiorczości i prowadzenie programów zmieniających poczucie własnej skuteczności u młodzieży. Dokładne zgłębienie tego tematu wymaga jednak zaawansowanego realizowania i monitorowania programów długofalowych na większą skalę.

Rok 2017 w polskiej edukacji za sprawą likwidacji gimnazjów oraz przywrócenia 8-klasowej szkoły podstawowej stał się synonimem zmian. Zaczęły funkcjonować nowe lub przekształcone placówki szkolne. Uległy zmianie podstawy programowe, za przyczyną nowej ustawy zmieniły się programy profilaktyczno-wychowawcze. Kolejne lata to czas obserwacji i dostosowywania procesu kształcenia do potrzeb kolejnych pokoleń. Zmiany na rynku pracy przypuszczalnie zmieniają rozumienie pojęcia wychowanie. Pojęcie to zostanie wypełnione celami zmierzającymi do wychowania osoby zaradnej, która potrafi wskrzesić ducha inicjatywy i nie bać się wykonywania różnych zadań. Tak rozumiane wychowanie może być bazą do efektywnego budowania programu oddziaływań wdrażanych w szkołach.

Bibliografia

- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122–147.
- Bandura, A. (2013). The role of self-efficacy in goal-based motivation. W: E.A. Locke, G.P. Latham (red.), *New Developments in Goal Setting and Task Performance* (s. 147–157). New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Borowiec, M., Rachwał, T. (2011). Kształtowanie postaw przedsiębiorczych na lekcjach geografii wyzwaniem edukacyjnym w procesach globalizacji. W: Z. Ziolo, T. Rachwał (red.), *Przedsiębiorczość w warunkach globalizacji* (s. 321–332). Kraków: Nowa Era.
- De Clercq, M., Galand, B., Dupont, S., Frenay, M. (2013). Achievement among first year university students: An integrated and contextualised approach. *European Journal of Psychology of Education*, 28(3), 641–662.
- Juczyński, Z. (2009). *Narzędzia Pomiaru w Promocji i Psychologii Zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Klonowska-Matynia, M., Palinkiewicz, J. (2013). Przedsiębiorczość w teorii ekonomicznej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej*, 17, 29–40.
- Kozicka, K. (2004). Poczucie własnej skuteczności – czynnik sprawczy i jego implikacje dla profilaktyki i terapii pedagogicznej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 17, 27–38.
- Krzyżak, J. (2007). *Edukacja ekonomiczna jako nowa jakość wychowania – spostrzeżenia, opinie, sugestie*. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*. Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych.
- Lichniak, I. (red.). (2009). *Nauka o przedsiębiorstwie. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: SGH.
- Łaguna, M. (2010). *Przekonania na własny temat i aktywność celowa: badania nad przedsiębiorczością*. Gdańsk: GWP
- Łobocki, M. (2008). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Niewiadomska, I. (2013). *Innowacyjny program integralny P III*. Lublin: ER-ART Plus.
- Niewiadomska, I., Chwaszcz, J., Augustynowicz, W., Bartczuk, R. (2014). *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*. Lublin: Natanaelum.
- Okoń, W. (2009). *Wszystko o wychowaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

- Okulicz-Kozaryn, K., Ostaszewski, K. (2010). *Promocja zdrowia psychicznego. Badania i działania w Polsce*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Oleś, P. (2003). *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ostaszewski, K. (2003). *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych: podstawy opracowywania oraz ewaluacja programów dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Piecuch, T. (2010). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Warszawa: C.H. Beck.
- Pluta, J., Safin, K. (2015). *Aspiracje zawodowe a przedsiębiorczość młodzieży dolnośląskiej*. Raport z badań. Wrocław.
- Salamucha, A. (2004). Definicje wychowania w literaturze pedagogicznej. *Roczniki Nauk Społecznych KUL*, 2, 31–43.
- Schulz, R. (2001). *Elementy pedagogicznego obrazu wychowania*. W: T. Jaworska, R. Leppert (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów* (s. 257–259). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Siwek, A. (2009). Dylematy współczesnego wychowania młodego człowieka. *PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. Seria: Pedagogika, XVIII.
- Slone, M., Shoshani, A. (2013). Middle School Transition from the Strengths Perspective: Young Adolescents' Character Strengths, Subjective Well-Being, and School Adjustment. *Happiness Study*, 14, 1163–1181.
- Świłło, I. (2012). Jestem przedsiębiorczy – kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży z wykorzystaniem innowacyjnych technik i narzędzi: prezentacja projektu. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 71–73.
- Wiśniewska, D. (2016). Kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród studentów – efekty, możliwości i trudności. *Horyzonty Wychowania*. Akademia Ignatianum w Krakowie, 15, 157–193.
- Zielińska, M., (2006). Uwarunkowania i przejawy przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce. W: M. Strużycki (red.), *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce* (s. 201–215). Warszawa: SGH.

UPBRINGING TO ENTREPRENEURSHIP – EXPERIENCE OF THE HAPPY CHILDHOOD FOUNDATION

Abstract

School plays an important function in teenagers' lives. The mission of all educational institutions should be to provide young people with knowledge and prepare them for life in society. School can open doors and offer prospects for a better future. The average teenager spends eight hours a day at school. The school should be friendly and become the main place of development. The labour market is changing, so the task of the school should be to create an entrepreneurial attitude. The psychological term which connects this two facts is called self-efficacy. Self-efficacy is defined as a personal judgement of "how well one can execute courses of action required to deal with prospective situations". School success is composed of good marks and good functioning in the school environment. Creating school adjustment should be a necessity for teachers, not a choice. "School of Entrepreneurship" is a program for young people to create the self-efficacy in the student' life. The program was created by Happy Childhood Foundation in Lublin and was attended by about 1800 students in 2017. This article describes this program and how important it is for students is to improving the self-efficacy and brought up to entrepreneurship.

Key words: school, self-efficacy, entrepreneurship, students